
NÁSILIE A RACIONALITA V KONTEXTE EKOLOGICKEJ KRÍZY

SLAVOMÍR LESŇÁK, Filozofická fakulta PU, Prešov

LESŇÁK, S.: Violence and Rationality in the Context of Ecological Crisis

FILOZOFIA 62, 2007, No 4, p.

The paper points out to the paradoxical character of our contemporary life: while the comfort of our life is still growing, the conditions of life in general are getting still worse. In the author's view the ecological crisis we are facing now has two possible outcomes: the humankind will have to undergo a fundamental transformation, or there will be no change at all: the humankind will perish from this Planet. The first of the two means a transformation of persisting anti-nature, so called „pre-ecological“ culture, which should become a pro-nature and pro-life (biophil) one, i.e. a culture of life. Therefore we have to re-estimate and transform our values, as well as our social behavior, so that they are not anti-natural any more, but rather corresponding the nature of humans as one of the biological species.

Keywords:

Žijeme v paradoxnej dobe zvyšovania komfortu a zároveň zhoršovania životných podmienok. Nieкто by povedal, že žijeme v dobe, keď sa už nič vážne nemôže udiat' – „na

konci dejín“. Žijeme však v dobe ekologickej krízy,¹ na konci ktorej ľudstvo buď bude čeliť vážnej zmene, alebo už zmene čeliť nebude, pretože zanikne. Zmena, o ktorej hovoríme, je premena súčasnej protiprírodnej, tzv. „predekologickej“ kultúry,² kultúry smrti (Ján Pavol II.), na kultúru proprírodnú, biofilnú – kultúru života. Za účelom premeny dnešnej protiprírodnej kultúry treba prehodnotiť a transformovať hodnoty i správanie súčasnej spoločnosti na také, ktoré už nebudú proti prírode,³ ale budú naopak prírodné tak, ako je aj človek jedným z mnohých prírodných biologických druhov.

O nevyhnutnosti zmeny tradičných hodnôt našej antropocentrickej racionalistickej kultúry hovorí v našom jazykovom prostredí hlavne český filozof Josef Šmajš,⁴ ktorý kultúru vníma ako samostatnú existenčnú entitu s vlastným informačným systémom a vlastnou evolúciou ([18], 20). Šancu na zmenu vidí Šmajš v zmene hodnôt kultúry (etiky a politiky) na biofilné. Biofilné, resp. ekologické hodnoty sú podľa známeho poľského ekofilozofa Skolimowského „také isté ako ostatné tradičné hodnoty – sú to ukazovatele cesty a imperatívy konania, slúžia životu a úsiliu o ľudskú dôstojnosť“ ([15], 204 – 205).

¹ Pod **ekologickou krízou** myslíme aktuálne a vážne poškodzovanie prírody a jej zložiek, ktoré speje až k existenčnému ohrozeniu života na Zemi, a zároveň neschopnosť tento nepriaznivý stav efektívne riešiť, napr. rapidne ubúdanie živočíšnych i rastlinných druhov z biosféry, tony odpadov, znečistenie pôdy, globálne otepľovanie, rozštiepanie ľadovcov na severnom póle, zatápanie ostrovov v Tichom oceáne, zhoršovanie podmienok života prírodných „zaostalých“ kultúr a ich zánikanie, smrť miliónov ľudí v treťom svete, z dôvodov nedostatku potravy, vody a liekov (v dôsledku deklarovaného „premnoženia ľudí“), i civilizačné choroby obyvateľstva vo „vyspelom svete“. Existenciu ekologickej krízy potvrdzuje i nespočetne veľa ekologických mimovládnych organizácií a inštitúcií a nakoniec aj iniciatíva vládnych inštitúcií, ktoré podnikajú konkrétne kroky na odvrátenie či spomalenie tohto nepriaznivého stavu. Výsledkom je niekoľko politických kompromisov – dohovorov, avšak ich aplikácia a efektívnosť je minimálna (posledným príkladom je Kjótsky protokol, ktorý sa zo strany najväčších znečisťovateľov (napr. USA) nedodržiava, resp. k nemu nepristúpili).

² Pojem **kultúra** obsahuje hodnotový systém, systém organizácie spoločnosti (politický a ekonomický), svetonázor, spôsob života, ale i zhmotnené produkty, ako napríklad techniku. „Termín, ktorý sa stal témery synonymom civilizácie, označuje souhrn tradíc, technických dovedností a inštitúcií, ktoré charakterizujú nějakou lidskou skupinu“ ([4], 155). Šmajš pod pojmom kultúra myslí „umelý, ľudskou aktivitou vytváraný systém s vnútornou informáciou. Nie je to iba umenie, médiá, kiná, divadlá, knihy, symfónie atď.“ ([20], 216).

³ Pod pojmom **príroda** myslíme súbor živých i neživých zložiek prostredia Zeme, ktoré nie sú výtvorom kultúry a človeka.

⁴ „Euroamerický kultúrny systém, ktorý se zatím přírodě přizpůsoboval převážně ofenzivně... se musíme pokusit přestavět, nově orientovat a podřídit biofilným hodnotám“ ([19], 45).

Z hľadiska biocentrizmu⁵ i antropocentrizmu sa základnou hodnotou stáva hodnota zachovania prírody, od ktorej by sa mali odvíjať aj ostatné hodnoty, pretože iba ona je zárukou zachovania života. Táto téma sa stáva všeobecne aktuálnou po prvýkrát od vzniku ľudstva. Nevyrovnávajú sa dnes hodnota života živočíšnych druhov, zachovanie prírody vôbec, ľudský život hodnote konzumu, techniky a peňazí? Nemali by sme v mene zachovania života na Zemi pouvažovať nad zmenou spôsobu života ľudí, spôsobu organizácie spoločnosti a kultúry?

II. Bude stačiť ekologická racionalita? O téze, že človek je bytosť rozumná, sa dnes už takmer nepochybuje. Polemizovať môžeme skôr o otázke, čo je rozumnosť a čo označujeme za rozumné. Podľa tradičnej antropocentrickej etiky sa rozumný človek rozhoduje pre to, čo je pre neho dobré. A opačne – nerozumný je človek vtedy, keď robí to, čo pre neho dobré nie je. Súčasná doba ekologickej krízy však nenaznačuje, žeby ľudia vedeli, čo je pre nich dobré; dá sa povedať, že sa správajú nerozumne. Je to však paradox tejto doby. Človek robí to, čo považuje za dobré (pracuje, živí rodinu, oddychuje, zabáva sa), ale zároveň prečerpáva vyčerpatel'né zdroje planéty a likviduje biosféru, čím v konečnom dôsledku ohrozuje aj sám seba. Tento nepriaznivý stav si však väčšina populácie neuvedomuje, prípadne ho hlboko podceňuje, na čo upozorňuje aj Josef Šmajš: „... časť verejnosti vrátane tradičnej politiky si však ani dnes nepripúšťa závažnosť nenapraviteľného poškodzovania biosféry a blížiace sa vyčerpanie väčšiny dnes nevyhnutných energetických zdrojov“ ([20], 30). Egon Bondy tento stav nazýva gréckym *hybris*, čo je jedna z najväznejších psychických porúch a prečinov dnešnej spoločnosti (pozri [1], 9). Podľa Henryka Skolimowského devastácia prírodného prostredia, brutálna eliminácia ostatných druhov a kultúr, zruinovanie individuálnych existenciálnych životov, strata spoločenskej

⁵ Pod pojmom biocentrizmus v tejto práci nemám na mysli len Schweitzerovu filozofiu úcty k životu, ale tiež Leopoldovu etiku Zeme i hlbinnú ekológiu Arneho Naessa. Pojem biocentrizmus teda využívam ako súhrnný pojem pre také filozofické a etické prístupy, ktoré nenazerajú na problémy len z hľadiska človeka, ale hlavne,

súdržnosti sú skutky, ktoré sa nedajú racionálne zdôvodniť. Túto iracionalitu však denno-denne opakujeme. Prečo? Kvôli všadeprítomnej faustovskej posadnutosti: „Žijete iba raz, a preto žite riskantne“ ([15], 190). My sa teda pýtame: Čo je dnes dobré a rozumné?⁶

Ak je teda človek tvor rozumný, možno predpokladať hromadnú individuálnu zmenu sebapoškodzujúceho správania na správanie dobré a rozumné? Môže 6 miliárd indivíduí zmeniť spoločnosť? Nie, ale ak svoj postoj zmení väčšina jednotlivcov, zmení sa aj spoločnosť. Zmení sa pritom aj globálny systém, resp. súčasná univerzálna kultúra?⁷ Môžu jednotlivci zmeniť samostatne sa vyvíjajúcu globalizovanú kultúru [20] takpovediac zdola, a zmeniť tak aj štruktúru či genetickú informáciu (informačnú pamäť) kultúry?⁸

„Podle Gorea není problém v jednotlivých lidech, nýbrž v celé struktuře civilizace, která je formuje. Proto je Gore přesvědčen, že nestačí měnit lidi, že je třeba měnit pravidlá soužití“ ([7], 81). Stačí teda dnes individuálna racionalita? Dokážu jednotlivci žiť „v ekologických hraniciach“ na základe svojho každodenného úsudku, alebo spočíva „racionalita jednotlivca“⁹ dnes vo vzdaní sa osobnej voľby a rozhodovania a presune kompetencií „vlastnej racionality“ na centrálnu úroveň? *Vytvorenie prísnych centrálnych ekologických mantinelov, by sme dnes mohli pokladať za analógiu zakladania štátu a spoločenskej zmluvy. Jednotlivci sa dohodnú na prísnych pravidlách, ktoré nedovolia vykonávať „nerozumnú ekologickú prax“ jednotlivcom ani firmám. Aby sme „vytváreli civilizačnú štruktúru, ktorá by podporovala všetchno, čo je v ľidech zdravé, a zabraňovala tomu, čím se lidé sami ničí“ ([7], 81).*

z hľadiska života a prírody. Charakteristické pre ne je to, že hodnotu života či prírody chápu ako hodnotu samu osebe.

⁶ Z hľadiska ekologickej krízy môžeme dnes antropocentrizmus z uvedených dôvodov označiť za „ekologickú iracionalitu“ a biocentrizmus za „ekologickú racionalitu“.

⁷ Pod pojmom univerzálna kultúra mám na mysli všetky spoločnosti, ktorých spôsob života a spoločenské usporiadanie fungujú podľa vzoru euroamerickej kultúry, ktorá sa predovšetkým vyznačuje konzumným spôsobom života.

⁸ Ako negatívny príklad snahy o pretrhnutie informačnej pamäte kultúry násilím – môže slúžiť kultúrna revolúcia Mao Ce Tunga.

⁹ „Součástí filosofické reflexe dnešní krize musí být i přeceňování schopnosti člověka. Stále se totiž objevují argumenty, že ten či onen problém by jsme vyřešili, kdybychom byli odpovědní, kdybychom víc věděli a měli víc energie. Odmítáme tento názor. I kdybychom byli odpovědní, věděli všechno a měli dost energie, nemůžeme obrátit směr času... A vyhybnulé organismy... nelze nikdy vytvořit znovu“ ([19], 44 – 45).

Ovplyvniť zmenu univerzálnej kultúry sa teda nemusí podariť ani viacerým jednotlivcom naraz. V knihe *Ohrozená kultúra* prirovnáva Josef Šmajš súčasnú kultúru k Leviatanovi, ktorý nás tým, že nám ponúka blahobyť, zábavu a pohodlie, zotročuje, a preto je silnejší ako naše morálne predsavzatia aj ako naša individuálna vôľa ([20], 142). Skolimowski k tejto téme hovorí: „Sme najmocnejšou civilizáciou, aká kedy existovala. Ako jednotlivci však patríme k najbezmocnejším ľuďom, akí kedy existovali“ ([15], 134).

Ako teda obmedzíme Leviatana blahobytu a pohodlnosti? Petr Jemelka, český filozof a etik zaoberajúci sa otázkami ekologickej krízy, dáva šancu i spomínanej racionalite: „Přes názorovou různorodost i vnitřní protichůdnost jednotlivých směrů a proudů reflexe problematiky vztahu člověka a přírody je možné uvažovat o společných rysech – o povaze onoho celku *nového racionálního paradigmatu* jako jednoho z podstatných nástrojů lidského působení na soudobý a tedy i budoucí stav světa i lidské kultury“ ([6], 102). Racionalita takto môže nájsť svoju rehabilitáciu i nový zmysel ([6], 102). Jej úlohou je zodpovedať dve otázky: „Jaký je dnešní stav světa? Co z něj pro člověka vyplývá (co dělat a čeho se zříci)“ ([6], 80)? Podarí sa však „ekologickej racionalite“ tieto otázky spoločnosti poza chrbát Leviatana predložiť?

III. Ekologická kríza a násilie. Jednou z najdiskutovanejších otázok biocentrickej etiky a súčasnej etiky vôbec sa stáva otázka násilia. Pýtaním sa na násilie máme na mysli celý rad ďalších problémov: legitimita ekologického násilia, legalita ekologického násilia, terorizmus ako násilný spôsob upozornenia na ekologické problémy doby, násilie ako nevyhnutnosť pri zmene politického režimu, morálna nevyhnutnosť ekologického násilia a pod.

Ekologický terorizmus predstavuje na Slovensku nový spoločenský fenomén, na ktorý upozorňuje kniha románového charakteru *Gang obrancov Zeme* od amerického spisovateľa Edwarda Abbeya. V úvode slovenského prekladu sa nachádza zaujímavá poznámka: „A tu je odpoveď, prečo vydávame *Gang obrancov Zeme*. Ako varovanie. Pre obidve strany“ ([10], 6).

Násilie teda začína byť nástrojom upozornenia na ekologickú krízu, alebo dokonca nástrojom na presadenie zmeny. Protagonisti tohto násilia, ako aj celá spoločnosť, na ktorej je toto násilie páchané, musia zodpovedať otázku morálnosti (či nemorálnosti) a oprávnenosti tohto javu. Je násilie vhodným a legitímnym nástrojom pri upozorňovaní verejnosti na vážnu ekologickú situáciu? Je časová tieseň ospravedlnením násilia pre „dobrú vec“? Je teda ospravedliteľný ekologický terorizmus? Takéto otázky si dnes kladie mnoho ekologických aktivistov a zástancov biocentrickej etiky, ktorí si všimli, že ekologická kríza je spoločnosťou – lokálnou aj globálnou politikou – ignorovaná. Zodpovedanie otázky morálnosti a oprávnenosti násilného presadenia biocentrickej etiky do praxe, resp. otázka morálnosti obrany biofilných hodnôt je aktuálnym spoločenským diskurzom, pretože spoločnosť i protagonisti násilia k tejto otázke musia zaujať nejaké stanovisko.

Antropocentrizmus ako jedna z hlavných filozofických črt univerzálnej kultúry sa k problému násilia stavia z pozície človeka. Násilie sa chápe ako ohrozenie života a zdravia jednotlivca, a preto ho euroamerická spoločnosť odmieta. Násilné (vonkajšie) ohrozenie jednotlivca bolo dokonca jedným z hlavných dôvodov na vytvorenie štátu, ktorý pred nelegálnym násilím chráni jednotlivcov i spoločnosť násilím legálnym. Násilie väčšiny teda nie je chápané ako negatívny spoločenský jav, ale ani naopak ako pozitívny – je vnímaný ako jav nevyhnutný, a teda akceptovateľný. Násilie je dokonca späté s racionalitou: Ak sa za dobrú považuje ochrana a zachovanie spoločnosti, tak je dobré a rozumné aj násilie ako prostriedok na túto ochranu. A tak sa z kategórie, ktorej sa spoločnosť tak obávala, stáva prirodzená spoločenská hodnota, ktorá je jej nevyhnutnou súčasťou.

V nadväznosti na teóriu J. Šmajsa o sebaohrozujucej protiprírodnej kultúre a o univerzálnej, samostatnej kultúre, ktorá sa vyznačuje vlastnou informačnou pamäťou, môžeme od tejto kultúry očakávať, že sa proti zmene bude aktívne brániť a využije na to aj svoje oficiálne zložky legálneho násilia (políciu, armádu atď.). Násilným zachovaním dnešného stavu je aj obchádzanie pravdy a reality o ekologickej kríze v dnešných médiách (či o závažných dôsledkoch ekologickej krízy alebo o nevyhnutnosti zmeny životného štýlu a pod.). V súčasnosti je teda zrejmá nedostupnosť pravdivých informácií o nevýhodnosti súčasnej kultúry.¹⁰ Násilím dnešnej kultúry je aj pasivita pri riešení (resp. neriešení) problémov globálnej chudoby, ktorá vyplýva z nevhodného rozloženia zdrojov a moci v globalizovanom svete ako rozšíreného hracieho poľa univerzalizujúcej sa kultúry. Ak totiž nechávame zomierať denne tisícky ľudí v dôsledku globálnej chudoby, ktorej sa dá predísť zmenou spoločenského a ekonomického systému, a neurobíme to, je to udržiavanie zbytočného násilia.

Najväčším násilím je však devastácia prírody: ničenie informačnej pamäte prírody, kynoženie živočíchov a rastlín, zhoršovanie životných podmienok pre akýkoľvek život. Súčasná protiprírodná kultúra tento stav nielen že pripúšťa, ale ešte ho aj „legálnym násilím“ obraňuje. Je to forma násilia, ktorá sa už obrátila proti svojmu pôvodnému účelu, a síce chrániť človeka a spoločnosť. Protiprírodná kultúra teda ohrozuje prírodu, samu seba i človeka ako biologický druh a ešte tento stav aj legálne násilím bráni. Bráni ho však legitímne?

Násilie bude teda legálne vtedy, keď bude chrániť život a hodnoty jednotlivca a spoločnosti. Ak prvoradou hodnotou človeka i spoločnosti je život, ktorý je v dnešnej dobe v stave ohrozenia, tak je prinajmenšom zaujímavé, že aktuálne legálne násilie tento stav nerozumne bráni. „Legálne násilie“ štátu a globálnych inštitúcií, ktoré „legálne násilie“ kontrolujú, nemá v súčasnosti legitimitu, pretože neplní účel, na ktorý bolo vytvorené. *Znamená však strata legitímnosti násilia antropocentrizmu získanie legitímnosti násilia ako*

¹⁰ Obchádzanie reality v médiách by Sartre nazval násilím každodenným. „Podnietiť niekoho robiť to, čo chceme, aby robil, alebo nerobiť to, čo chceme, aby nerobil...“ ([14], 203).

prostriedku biocentrizmu? Sú individuálne teroristické útoky na štruktúry či prostriedky konzumnej univerzálnej kultúry oprávnené?

Ekologická kultúra, ako aj súčasná, predekologická, si vytvárajú svoje „legálne“ násilie, ktoré používajú na ochranu svojich hodnôt. Keďže zmena protiprírodnej kultúry na protiprírodnú je kvôli prežitiu nevyhnutná, nevyhnutným sa stáva aj účel násilia a jeho nová legalita. Z dejín sme však poučení, že násilie nemusí byť nielen dobrým sluhom, ale ani dobrým pánom. Preto by transformácia kultúry z predekologickej na ekologickú mala prebehnúť plynulo a nenásilne.¹¹

Násilie je teda každodennou súčasťou univerzálnej predekologickej kultúry. Táto protiprírodná kultúra dokonca dospela do stavu, keď násilie nevyužíva len nevyhnutne, obranne, ako si to „morálne“ ošetrila, ale útočne.¹² Ničí alternatívne kultúry, keď vnucuje svoje nazeranie na svet, svoje hodnoty, konzum, svoj sekularizmus a relativizmus;¹³ rozťahuje sa v priestore – dovnútra iných kultúr i do priestoru biosféry, ktorej priestor považuje za voľný; ničí tak biosféru a ohrozuje život. Je zrejmé, že ak sa protiprírodná kultúra netransformuje na biofilnú, tak zanikne. Treba však pripomenúť aj to, že so zhoršovaním stavu biosféry sa bude zhoršovať aj ľudské životné prostredie, a čím extrémnejšie budú podmienky pre život, tým extrémnejšie prostriedky na zmenu kultúry sa budú využívať. Podľa politickej etiky Bernharda Sutora násilné činy „proti vláde, ale také proti jejím orgánom (polícii, armáde a verejným zariadením) ruší vnitřní mír a ohrožují zpravidla také nevinné“ ([17], 210). Pre aktívny odpor

¹¹ Konceptiu násilia na zmenu spoločnosti mal pripravenú aj teoretik anarchosyndikalizmu G. Sorel. Sorelov koncept mýtu násilia bol receptom na prekonanie „dekadencie“ buržoáznej spoločnosti. „Len keď sa podarí vzbudiť nadšenie, z ktorého mýtus generálneho štrajku vychádza, môže byť spoločnosť zachránená pred hroziacim barbarstvom, konzumnej morálky a všeobecného úpadku,“ píše Jozef Lysý ([11], 130).

¹² J. Šmajš tento stav zdôvodňuje útočnou adaptáciou človeka – človek nie je prispôsobený na život v prírode, a preto si prírodu prispôsobuje, mení, ničí, vytvára svoj umelý svet – kultúru ([18], 20).

¹³ Hodnotový relativizmus podľa Skolimowského nepredstavuje hodnotovú pozíciu, ale naopak, vzdanie sa akejkoľvek hodnotovej pozície ([15], 198). K podpore relativizmu prispela aj filozofia morálky 20. storočia, keď mravné nazeranie nahradila nazeraním intelektuálnym, čím sa neúmyselne spochybnili všetky intersubjektívne kódexy hodnôt ([15], 209).

musia byť podľa Sutora naplnené tie najprísnejšie podmienky.¹⁴ A ak je splnená aj podmienka morálnej istoty, tak pre aktérov odporu (zmeny) sa môže stať aktívny odpor dokonca mravnou povinnosťou ([17], 210). Ako už vieme z dejín, násilie plodí ďalšie násilie, takže cesta k riešeniu problému by mala byť iná. S vysokým tempom devastácie biosféry však rastie i nedostatok času na pomalú prestavbu kultúry, a práve to otvára dvere radikálnym riešeniam, ako sú násilie a terorizmus.¹⁵

Prebehne teda transformácia protiprírodnej kultúry na proprírodnú postupným nenásilným procesom, alebo ju čaká zmena násilná? „Riadiť sa múdrosťou z dlhodobého hľadiska znamená presadiť správne hodnoty,“ hovorí Skolimowski ([15], 211). Rozum antropocentrizmu i emócie biocentrizmu dnes dávajú univerzálnej kultúre rovnaké odporúčanie: biofilné hodnoty pre udržanie života kultúry i prírody. Prijme ich?

LITERATÚRA

- [1] BONDY, E.: Etika záchranného člnu. In: <http://www.sweb.cz/ebondy/>
- [2] BONDY, E.: *O globalizaci*. Brno: L. Marek 2005.
- [3] CAMUS, A.: *Prvý človek*. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1995.
- [4] *Filosofický slovník*. Praha: EWA Edition 1994.
- [5] GLUCHMAN, V.: *Človek a morálka*. Prešov: LIM 2005.
- [6] JEMELKA, P.: *Racionalita a ekologická krize*. Brno: PF MU 1999.
- [7] KOHÁK, E.: *Zelená svatozář. Kapitoly z ekologické etiky*. Praha: SLON 2000.
- [8] LEOPOLD, A.: *Obrázky z chatrče a rozmanité poznámky*. Prešov: Abies 1995.

¹⁴ „Musí zde být trvale přítomné závažné bezprávi státních orgánů, např. hrubé porušování lidských práv nebo poškozování obecného dobra. Možnosti dosažení jiné legální nápravy musí být vyčerpány nebo být naprosto beznadějně. Musí existovat oprávněná naděje na úspěch odporu. Prostředky, kterých má být použito, zejména prostředky násilí, musí zůstat omezeny na nutnou míru (princip odpovědnosti)“ ([17], 210).

¹⁵ Priame akcie podporuje i zakladateľ hlbinej ekológie A. Naess. Nemá však na mysli akcie násilné, ale práve naopak, podporuje „nenásilnú formu boja“ ([13], 277).

- [9] LIBROVÁ, H.: *Vlažní a váhaví (Kapitoly o ekologickém luxusu)*. Brno: Nakladatelství Doplněk 2003.
- [10] LUKÁČ, J.: Prečo. In: Abbey, E.: *Gang obrancov Zeme*. Tulčík: Abies 1995.
- [11] LYSÝ, J.: *Dejiny politického myslenia II*. Bratislava: Univerzita Komenského 2006.
- [12] MAIER, H.: *Politická náboženství: Totalitární režimy a křesťanství*. Praha: CENTRUM PRO STUDIUM DEMOKRACIE A KULTURY 1999.
- [13] NAESS, A.: *Ekologie, pospolitost a životní styl*. Prešov: Abies 1993.
- [14] SARTRE, J.-P.: *Cahiers pour une morale*. Paris 1983.
- [15] SKOLIMOWSKI, H.: *Živá filozofia. Ekofilozofia ako strom života*. Prešov: SLOVACONTACT 1999.
- [16] SMREKOVÁ, D.: Násilie a jeho každodenné podoby (J.-P. Sartre ako teoretik násilia). In: *Filozofia*, ročník 61, č. 2, 2006.
- [17] SUTOR, B.: *Politická etika*. Praha: OIKOYMENH 1996.
- [18] ŠMAJS, J. – KROB, J.: *Evoluční ontologie*. Brno: Masarykova Univerzita v Brně 2003.
- [19] ŠMAJS, J.: *Konflikt přirozené a kulturní evoluce*. Brno: FF MU 1997.
- [20] ŠMAJS, J.: *Ohrozená kultúra. Od evolučnej ontológie k ekologickej politike*. Banská Bystrica: PRO Banská Bystrica 2006.

Mgr. Slavomír Lesňák

Filozofická fakulta PU

17. novembra 1

080 78 Prešov

waldhand@centrum.sk

